

Mykolas DRUNGA

Lietuviškojo liberalizmo koncepcija sunkiai skinasi kelią į Lietuvą

Lietuviškasis liberalizmas. Redagavo Vytautas Kavolis. Antroji laida. Vilnius: Versus aureus, 2008. 304 p.

Nors pokario lietuvių išeivija mylėjo Lietuvą tik iš tolo, nes gyveno svetimoje valstybėje, ji paliko gana daug knygų ir dar daugiau laikraščių straipsnių būtent apie Lietuvos politiką, apie tai, kokia ji buvo per pirmąją respublikos nepriklausomybę, kas su ja darėsi per sovietų bei nacių okupacijas ir kokia ji galėtų būti vėl tapusi nepriklausoma. Artėdami prie antrojo atkurtosios nepriklausomybės dešimtmečio pabaigos, tą nemenką išeivijos paveldą tik pradėjome įsisavinti, bet, aišku, šio darbo dar toli gražu neužbaigėme.

Vienas šio nebaigto perėmimo (ir priėmimo) rodiklis tas, kad, nors išties atsikūrė daugelis pirmosios nepriklausomybės ar net carinių laikų tautinio atgimimo partijų (pvz., pati pirmoji, 1896 m. įsisteigimo data besipuikuojanti Lietuvos socialdemokratų partija!), nelabai atrodo, kad tos partijos „iš praeities semtųsi stiprybės“, nepanašu, kad jų dabartiniai vadovai ar ir eiliniai nariai dažniau prisimintų ankstesnių savo partijos asmenybių dokumentus, žodžius, žygius, kad jais remtųsi, juos nagrinėtų, kad savaip pritaikytų ar naujai atrastų bei jų pagrindu sustyguotų (kai ką priimdami, kai ką atmesdami, kai ką pakeisdami) savo šiuolaikinės dienos nuostatas. O tuos dokumentus, žodžius ir žygius būtent išeivija ir išsaugojo, dalį jų parvežė į Lietuvą – ne tik į Išeivijos institutą bei studijų centrą Kaune, bet ir į Vilnių.

Tas politinis išeivijos kapitalas, į kurį tik dabar vos pradedama atsižvelgti, puikiai atsispindi daugelio pakraipų žmonių paliktose knygose. Pvz., kas norėtų geriau susipažinti su plačiu, energija pulsuojančiu senųjų Lietuvos socialdemokratų minties ir darbų pasauliu, gali pasinerti į tokius veikalus kaip Kipro Bielinio *Gana to jungo*¹, Stepono Kairio *Lietuva budo*² ir *Tau, Lietuva*³, Jackaus Sondeckio-Sondos „Mano gyvenimo stotys“⁴ ir Mykolo Biržiškos *Lietuvių tautos kelias*⁵. Plačią Europos senesnės krikščioniškosios demokratijos, ypač specifiškai lietuviškos jos atmainos panoramą (su visomis santykių su liberalais, socialistais, komunistais, darbininkais, žydais peripetijomis) gyvai atskleidžia Mykolo Krupavičiaus raštai, surinkti į tomą *Visuomeniniai klausimai*⁶. Šiaip jau konkrečiai katalikiškas, tik nebūtinai su šia partija susijęs politinis, visuomeninis, kultūrinis lietuvių reiškinys spalvingai atsiveria bent keliasdešimtyje svarių išeivijos knygų⁷. Kuklesni, bet ir tai jokių būdu ne tušti būtų gal tik partinių tautininkų ir valstiečių liaudininkų bibliografiniai aruodai. Juose mažiau ar visai mažai knygų, bet užtat daug „laikraštienos“, kuria apskritai labai gausiai pasižymėjo praktiškai visos išeivių pasaulėžiūrinės bei politinės srovės.

Į šį kontekstą įsipaišo ir straipsnių rinkinys *Lietuviškasis liberalizmas*, Santaros-Šviesos išleistas 1959 m. Čikagoje ir leidyklos „Versus aureus“ 2008 m. perleistas Lietuvoje. Šis tomas skiriasi nuo kitų čia paminėtų knygų bent jau tuo, kad lietuviai liberalai nei išeivijoje, nei Lietuvoje prieš 1990-91 m. nebuvo susiorganizavę į tokio pavadinimo partiją ar sąjūdį, išskyrus vieną atvejį, kai tuoj po spaudos draudimo panaikinimo Antano Smetonos ir kun. Juozo Tumo-Vaižganto įsteigtame laikraštyje *Viltis* kai kurie jo bendradarbiai vadinosi „liberalais-tautininkais“. Vėliau iš jų srovės pavadinimo „liberalų“ žodis išgaravo. Vis dėlto tapukariu viena kita

liberalizmo idėja ir toliau buvo ryški gal labiausiai tautininkų, bet taip pat ir valstiečių liaudininkų programose bei laikysenose.

O pokario išėivijoje, kurioje lietuviškasis liberalizmas sąmoningai kristalizavosi, šio sąjūdžio dalyviai energingai kūrė ne tik savo organizacijas („Lietuvių rezistencinė santarvė“, „Šviesa“, „Santara“, „Santara-Šviesa“), bet ir savo žurnalus bei laikraščius (*Santarvė*, *Metmenys*, *Akiračiai*). Tiesa, šių darinių pavadinimuose irgi dar nebuvo „liberalų“ žodžio, bet jis visada turėtas omenyje. Vienas kitas šių leidinių steigėjas taip pat savęs liberalu nelaikė, nors nebuvo liberalizmo priešininkas ir jam simpatizavo.

Todėl, kai Leonidas Donskis pasisako prieš mėginimus „suvesti liberalizmą į vieną teisingą ir išgrynintą koncepciją“⁸, jis tik užčiuopia vieną bendrą visų šių minėtų organizacijų ir leidinių giją. O šitaip jis pasisako savo pratarinėje į čia aptariamą knygą antrąją laidą. Ši laida žodis žodin (neskaitant korektūros klaidų, kurių truputį per daug) atkartoja tai, kas tilpo Vytauto Kavolio suredaguotoje pirmojoje laidoje. Užtat dabar Lietuvos skaitytoją pasiekęs *Lietuviškasis liberalizmas* ir turi du įvadus – paties Kavolio („Vincui Kudirkai prisiminti“) ir Donskio („Pratarinė“). Abu tekstai, mano nuomone, yra patys stipriausieji knygoje, kurioje išvis nėra silpnų.

Skaitytojui, nutarusiam šią knygą ne tik pavartyti, bet ir perskaityti, patarčiau būtinai pradėti nuo Kavolio įvado ir tik tada pereiti prie Donskio, nes taip geriau išryškės penki praėję liberalizmo reiškimosi (ar nesireiškimosi) dešimtmečiai ir jo keliami uždaviniai dabarčiai, kai Lietuvą valdančiojoje koalicijoje yra jau net dvi liberalų partijos, o dar dvi liko paribyje ar už borto.

Gerai, kad šiame kontekste Donskis išskiria „dešiniuosius“ ir „kairiuosius“ liberalus ir užveda kalbą apie gana neaiškia „idėjinę-politinę

kairiojo ir dešiniojo liberalizmo giminystę. Juk dešinieji liberalai gerokai artimesni konservatoriams (kuriems visiškai priimtinas ekonominis liberalizmas), o ne socialdemokratams, socialistams ir kitiems kairuoliams. Taip, ekonominėje plotmėje jie tikrai yra artimesni konservatoriams. Bet požiūris į tradiciją ir autoritetą, kontroliuojančias struktūras ir institucijas dešiniuosius liberalus stumia tolyn nuo konservatorių, kurie savo požiūriu į valstybę neretai esti tokie patys etatistai kaip ir socialdemokratai. O kairieji liberalai gali gravituoti gerokai arčiau socialdemokratų ir socialistų⁹.

Tad gal išvis bergždžia ieškoti „bendrojo liberalizmo vardiklio“, kaip tai savo straipsnyje bando daryti Karolis Drunga? Jis rašo, kad, kviesdamas jį šiame leidinyje bendradarbiauti, Kavolis kėlė klausimą: „Ką Jūs laikote esant pagrindiniais liberalizmo principais?“ Drunga tai suprato kaip „klausimą, kuriame mandagiai užslėptas tūno ir priekaištas mūsų vyresniajai liberalų, ar tokiai save laikančiųjų, kartai, būtent klausimą – **kur yra** tie standartiniai **lietuviškieji** veikalai ir pasisakymai, iš kurių jaunoji karta galėtų suvokti lietuviškąją liberalizmo atmainą, liberalizmo projekciją į lietuviškąją kasdienybę“¹⁰.

Lietuviškasis liberalizmas ir turėjo būti vienas iš tokių veikalų 1959 m., kai jis pirmą kartą pasirodė, ir jis vis dar toks yra (bet jau visai kitai jaunajai kartai) šiandien, kuomet, Donskio žodžiais tariant, jis „prašyte prašo liberaliam mąstymui būtino dialogo partnerio ir sykiu – tęsinio. Būtų galima parengti kolektyvinę studiją apie tai, kas atsitiko liberalizmui Lietuvoje po 1990-ųjų. [...] Turiningas liberalų dialogas su conceptualiais konservatoriais ir kairiaisiais teoretikais taip pat praverstų visoms pusėms¹¹“. Taigi liberalizmo studijos Lietuvoje turi stiprių precedentų ir perspektyvų.

O bendrojo liberalizmo vardiklio niekas geriau ligi šiol neįvardijo kaip pats Kavolis savo įvadiniame straipsnyje. Sunku atsispirti pagundai iš jo pacituoti plačiau:

„Liberalai yra, kas laisvės problemą laiko esmine žmogiškojo egzistencijoje. Kiek šia problema nuoširdžiai rūpinamasi, nesistengiant vieno ar kito jos sprendimo primesti kitiems, esama liberalu“¹².

O kas yra ta „laisvės problema“? Tai tiesiog problema, kaip prasmingai būti žmogumi, atradusiu savo gyvenimo ir savo įsipareigojimo kitiems bendruomenės nariams prasmę.

„Pagrindinė, istoriškai susiformavusi liberalizmo premisa galėtų būti šitaip nusakyta: laisvė yra problema, kurią pati egzistencija iškelia kiekvienam žmogui kaip pagrindinę sąlygą jo žmogiškėjimui ir kuri tegali būti išspręsta jo paties asmeniniu įsipareigojimu, bendradarbiaujant su kitais žmonėmis ir į juos atsižvelgiant, bet galutinai atsakingu už savo apsisprendimus pasiliekant pačiam individui.

Liberalizmas nėra kuris nors specifinis, pasaulėžiūriškai formuluotas būdas būti žmogumi: jis yra esminė ir būtina sąlyga iš viso būti žmogumi, nesunaikinant nei sau, nei kitiems pačios žmogiškumo esmės“¹³. Ir tuoj pat Kavolis liberalą išskiria iš daugelio konkurentų:

„Liberalas skiriasi nuo konservatoriaus tuo, kad pirmasis laisvą apsisprendimą, o antrasis nustatyto specifinio, jo paties paveldėto, kelio suradimą laiko esmine žmogaus problema. Totalitarinis žmogus šiuo atžvilgiu panašus į konservatorių tuo, kad ir jis vieną nustatytą, jo paties įsivaizduotą ar priimtą, ateities galimybę supranta kaip visuotinai privalomą. [...]

Nuo grynojo individualisto, su kuriuo jisai dažnai sutapatinamas, liberalas atskirtinas tuo, kad jis laisvę suvokia ne vien savo asmenine, bet

kartu ir bendruomenine problema, ir tuo būdu už savo apsisprendimą jaučiasi atsakingas ne vien prieš savo sąžinę, bet ir prieš bendruomenę, kurioje jis dalyvauja. Būti atsakingu vien prieš savo sąžinę liberalui atrodo savotišku pabėgimu nuo didžiulio žmogiškosios problemos komplikotumo. Liberalo „formulė“: individualizmas ir socialinis atsakomumas“. [...]

Nuo libertino, pagaliau, liberalas skiriasi įsipareigojimų savo apsisprendimo objektams rimtumu ir jų vykdymo sąžiningumu. **Pagrindinė žymė, be kurios liberalas negali būti net įsivaizduojamas, yra budri, pareiginga ir kiek pajėgdama objektyvumo siekianti sąžinė.** Tik sąžiningieji gali su laisve gyventi, jos nenužudydami. Tik tie, kurie pajėgia laisvai įsipareigoti ir ištikimai savo įsipareigojimus vykdyti, turi teisę reikalauti sau laisvės“¹⁴.

Aišku, kad čia liberalas, konservatorius, totalitaristas, individualistas, libertinas išskiriami visų pirma dorovės lygmenyje. Tai gerai, bet kaip iš to daryti politiką? Turbūt šitas klausimas šiandien ir šičia skaitantiems šitą knygą ir bus pats aktualiausias. Kuo liberali politika, Lietuvai esant nepriklausomai, Europos sąjungos ir NATO narei, bet kartu su visu pasauliu ypač skaudžiai įstrigusiai į ekonominę krizę, skiriasi (ar turėtų skirtis) nuo konservatyvios ar socialdemokratiškos politikos?

Į šį klausimą knyga *Lietuviškasis liberalizmas* suteikia tik šiek tiek medžiagos atsakymui, bet jos, be abejo, dar daugiau suteiktų kaip tik būtinas, Donskio sugestijuotas tęsinys. Donskis, be to, atkreipia dėmesį į vieną įdomų ir beveik nelauktą dalyką: kaip tik vienintelį šioje knygoje straipsnį apie „liberalinę ūkio politiką“ parašęs Jurgis Jaks-Tyris 1959 m. puoselėja nuo Maskvos centro atjungtos Lietuvos viziją: „nagrinėdami liberalizmo galimumus [...], ypač jo ūkio koncepciją, [...] tikimės tuo

įsijungią į tą procesą, kuris, be abejo, turės vykti Sovietų imperijoje, eventualiai jai pradėjus evoliucionuoti demokratijos kryptimi“¹⁵.

Būtent iševijoje, kaip primena Donskis, Santara-Šviesa (tačiau, reiktų pabrėžti, ne tik ji viena!) ir puoselėjo „moralines vizijas“ bei kūrė „ateities projektus“, ir iš šio Jaks-Tyrio straipsnio Donskis cituoja dalį puikaus pasažo, kurį aš pateiksiu beveik visą iki galo:

„Lietuva, kaip ir Šveicarija ar Švedija, niekuomet negalės įsijungti į bet kokią gigantomaniją. Mes niekuomet neturėsime „didžiausio pasaulyje fabriko“, „aukščiausio namo“, „ilgiausio tilto“, o tuo pačiu ir šlykščiausios architektūros. Jau paties krašto mažumas diktuoja mums specializuotis ne tiek į pigią žemos kokybės masinę gamybą, kiek rūpintis aukštos vertės, kvalifikuoto darbo ir didelių pastangų reikalaujančių prekių produkcija. Tam tikslui pasiekti neoliberalinė ūkio politika yra bene tinkamiausia, nepaisant, kad kai kam gal ji bus nepriimtina dėl jos „smulkiai buržuazinio“ prieskonio. [...] Metodų racionalumas, siekiant tautos ūkio pajėgumą vystyti, yra būtina sąlyga sėkmei. Ūkio decentralizacija bendrai, o Lietuvos sąlygose ypatingai, atrodo, gali būti ne tik ūkinio pajėgumo, bet ir socialinės gerovės šaltinis“¹⁶.

Laimei, Sovietų imperija ne tik „evoliucionavo demokratijos kryptimi“, bet ir išsiskaidė, kaip tik todėl nepriklausomybę atgavusi Lietuva ir įvykdė savo ūkio decentralizaciją Maskvos atžvilgiu (nors Gorbačiovas ir buvo grasinęs, kad mums tai atsies brangiai) ir taip padariusi nepažuvo. O kažkas panašaus į neoliberalizmą netrukus leido Lietuvai, Latvijai bei ypač (neoliberalią politiką konsekventiškiausiai įgyvendinančiai) Estijai tapti „Baltijos tigras“, ir jeigu ne dabartinė pasaulinė krizė, tai šios šalys ir toliau žengtų ūkinio pajėgumo bei socialinės gerovės stiprinimo keliu.

Šiandien krizė pagimdė ginčus apie tai, ar ne tik neoliberalizmas bus ją ir sukėlęs, o gal, priešingai, dėl krizės atsakingas kaip tik nepakankamai

nuosekliai taikytas neoliberalizmas ar blogai suprastas klasikinis liberalizmas. J. Jaks-Tyris savo (ir dabar dar nevisiškai pasenusiame) straipsnyje ryškina bei gina neoliberalizmą ir priešpriešina jį kai kurioms klasikinio liberalizmo versijoms, principui „laissez faire, laissez passer“, kurio taikymas galįs išvirsti „į prasčiausios rūšies mančesterizmą“¹⁷. K. Drunga irgi mini „liberalizmo epochą, kuri savo klaidingų ūkinių bei socialinių sampratų išdavomis yra labiau atstumianti negu patraukianti“¹⁸.

Vytautas Doniela straipsnyje „Liberalinė idėja istorijoje“ taip pat išvelgia „liberalizmo programoje“ kurį laiką buvusius „ekonominius defektus“, nes jis „pradėjo sutapti su naujai iškilusios pramonininkų klasės interesais (pakitusios ekonominės padėties ankstyvieji liberalizmo teoretikai nepramatė). Anglijos industrinė revoliucija tapo žemesniųjų klasių išnaudojimu, kaip ir matė, tarp kitų, ir Marksas. Iš pagarbos žmogui išplaukiančios liberalizmo mintys tapo pertemptos, iškreiptos ir panaudotos egoistiniams tikslams. Ankstyvasis liberalizmas kovojo prieš privilegijas, prieš turtinguosius žemvaldžius, bet devinioliktame šimtetyje, industrinės revoliucijos metu praturtėjęs, vidurinysis luomas pats tapo išnaudotoju“¹⁹.

Kaip tik dėl šių J. Jaks-Tyrio, K. Drungos ir V. Donielos pripažįstamų 19 a. liberalų klaidų Lietuvos krikščionys demokratai prieš I-ąjį pasaulinį karą bei tarpukaryje ir net vėliau aistringai puolė liberalizmą. Anot jų, „liberalų paskelbtasis individualizmas, pamynęs Dievo įstatymus, tapęs žmonijos santykių mastu, privedė prie to, kad šiandien į darbą žiūrima kaip į daiktą, nepriklausomą nuo to, kas jį dirba, ir dėl to vertinama tik jo komercinė vertybė. Liberalų manymu, darbas yra tokia pat prekė, kaip ir visos kitos. Tad vienatinis jam įstatymas tegali būti konkurencija ir gamybos reikalai. Naudoti darbui palikta didžiausia laisvė: laisvė naudoti vyrus, moteris, vaikus, laisvė skirti užmokestį už darbą, laisvė sudaryti darbininkams

dorovines ir medžiagines gyvenimo sąlygas; gamybos konkurencijos, luomų santykių laisvė“²⁰.

Prie to Algirdas Julius Greimas (aiškiai nuo ekonominio liberalizmo atsiribojęs, tik ne krikščioniškosios demokratijos, o kur kas kairesnės pozicijos link) savo straipsnyje „Laisvės problema egzistencializmo, marksizmo ir freudizmo amžiuje“ dar ironiškai pridėjo „laisvę mirti badu“: „sotus liberalas kovoja už laisvę mirti badu“²¹. M. Krupavičiaus kartos krikščionys demokratai tikino, kad „liberalizmas darbą ir darbininką vertina visai kitaip negu Bažnyčia. Tai du griežtai priešingu mokslu šiuo klausimu. Liberalizmas darbą ir darbininką pažemino ir paniekino. Jis darbininkui parengė medžiaginę ir dorovinę vergiją“²². O iš šios vergijos, iš šio fizinio bado ir dvasinio maro, pasak krikščionių demokratų, „vien Bažnyčia tegali išvesti. Tą ligą tik Kristaus mokslas tegali pagydyti“.

Nors tiesa, kaip rašo Donskis, jog daugeliui išeivijos lietuvių buvo „įprasta liberalus tapatinti su agnostikais ir ateistais“, giliausia to tapatinimo ir užtat šnairavimo į liberalus priežastis bent jau krikščionių demokratų atveju buvo skirtingas požiūris į „socialinį klausimą“. Tai rečiau pastebima. Dar kitokį požiūrį į šį klausimą turėjo komunistai, bet čia krikščionių demokratų ir liberalų nuostatos vienu atžvilgiu visiškai sutapo: ir vieni, ir antri komunistų siūlomą sprendimą smerkė.

Gerokai kitaip nei M. Krupavičius katalikų ir liberalų santykius savo straipsnyje „Liberalizmas ir krikščionybė“ aiškina Juozas Girnius (šalia Antano Maceinos įdomiausiai, netikėčiausiai mąstantis ir elegantiškiausiai, įtaigiausiai rašantis išeivijos lietuvių katalikų filosofas). Beveik visai neliesdamas socialinio klausimo, jis gana plačiai ir rafinuotai aptaria ir gina tezę, jog, nors tarp krikščionybės ir liberalizmo tvyro „įtampa“, tarp jų nėra „principinės priešybės“, o jos „nėra paprasčiausiai dėl to, kad tai nėra tos

pačios plotmės pozicijos“²³. Šią tezę plačiau komentavau savo atsiminimuose apie Kavolį, kurie išspausdinti po jo mirties išėjusiame jo kolegų ir bičiulių jam skirtų straipsnių rinkinyje *Vytautas Kavolis: Asmuo ir idėjos*²⁴.

Netiesiogiai polemizuodamas su J. Girniumi, daug aštriau įtampą tarp liberalizmo ir krikščionybės – ir aiškiai pirmojo naudai bei antrosios nenaudai – pavaizduoja V. Doniela jau minėtame savo straipsnyje apie liberalinę idėją istorijoje²⁵. *Lietuviškajam liberalizmui* pasirodžius V. Doniela (beje, per mažai Lietuvoje žinomas Australijoje gyvenantis filosofas racionalistas) savo krikščionybės kritiką iš liberalizmo pozicijų dar pratęsė giminingoje spaudoje paskelbtais straipsniais „Atviroji ir uždaroji dvasia“ (*Metmenys* 4, 1961) ir „Liberalizmas, laisvė ir tiesa“ (*Metmenys* 7, 1963). Manychiau, kad šią dviejų išeivijos filosofų užmegztą diskusiją verta atnaujinti ir papildyti.

Rinkinyje *Lietuviškasis liberalizmas* yra dar vienas (mano galva, ne toks provokatyvus) V. Donielos straipsnis „Liberalizmas ir racionalizmas“, aiškinantis, kuria prasme racionalizmas (proto autoriteto pripažinimas) yra, ir kuria nėra, vienas kertinių liberalizmo akmenų.

Jei čia recenziją baigčiau, daryčiau negerai, nes būčiau palikęs neaptartų ne tik priedu išspausdinto, į lietuvių kalbą išversto Oxforde 1947 m. paskelbto *Liberalų manifesto*, bet ir kitų šešių solidžių straipsnių, kurie taip pat nusipelno dėmesio. Vis dėlto, kadangi vietos tikrai mažai, turiu pasitenkinti tik trumpu jų paminėjimu ir apibūdinimu – su viena išimtimi.

Anksčiau išskyriau Kavolio įvadą („Vincui Kudirkai prisiminti“) kaip būtinai perskaitytiną. Tą patį galiu pasakyti ir apie jo straipsnį „Laisvės samprata socialiniuose moksluose“. Jei lietuviai turėtų kažką panašaus į *Prancūzų enciklopediją*, tai šis straipsnis puikiai jį tiktų. Mane tiesiog

partrenkė tokia jo išnaša: „Vakarų Europos istorijoje autentiškas *religinis individų rūpestis* yra buvęs laisvinančiu, sprogdinančiu socialinius varžtus faktoriumi. Visada, kai tariamasi atidengus krikščionybęėjus prieš žmogaus laisvę, - turima reikalo su religinio intereso *išnaudojimu ir piktnaudojimu* kurių nors valstybinių ar bažnytinių *organizacijų galios didinimui*. Religinis interesas gali taip pat tarnauti kaip *patologiško asmenybės agresyvumo* išraiška. [...] Individualinės patologijos išraiškos religijoje neturi nieko bendra su autentišku religiniu rūpesčiu, iš kurio tegali išplaukti tokia pat pagarba kitų sąžinei, kokios reikalaujama savajai. Kaip neleidžiama *niekam* kištis į savąją, taip nesikišama ir į *niekieno* kito“²⁶.

Jei šis Kavolio enciklopedinio pobūdžio straipsnis yra neorganizuotai tikinčiojo liberalo individualisto aistringas proto ir širdies proveržis, tai Rimvydo Šilbajorio esė „Ieškant tikėjimo“ yra ramesnis tekstas, iš lėto svarstantis, kokia „liberaliai mąstančiam žmogui“ įmanoma religija, koks gali būti jo santykis su Dievybe.

Puikus enciklopedinis straipsnis yra ir Algimanto Gurecko „Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja“. Jame aptariamos liberalizmo sąsajos su konfesine ir pasaulėžiūrine valstybe, su tauta, su totalistiniu nacionalizmu, su humanistiniu nacionalizmu ir su universaline valstybe, kuri turi šiek tiek panašumų su dabartiniu globalizmu.

Ką bendro turi liberalizmas su mūsų tautos literatūra? Juliaus Kaupo nuotaikingame straipsnyje „Individualizmas ir visuomeniškumas lietuvių literatūroje“ skaitytojas vėlgi ras turbūt visiškai nelauktų pastebėjimų.

Manychiau, kad joks istorikas, rašantis apie „liberalinės minties raidą Lietuvoje“, negalės apsieiti be *Lietuviškajame liberalizme* esančios to paties pavadinimo Vinco Trumpos studijos. O buvusio Lietuvos tautininkų sąjungos generalinio sekretoriaus Vinco Rastenio rašinys „Liberalizmą

reikia geriau pažinti“ rodo, kokia vis dėlto didelė tikimybė buvo A. Smetonos valdžiai taikiai išsivystyti į demokratišką ir liberalią, jeigu Lietuvos nebūtų užgriuvusios komunistų ir nacistų okupacijos.

Iš *Liberalų manifesto* norėčiau pacituoti tik vieną pastraipą: „Tarnyba yra būtinas laisvės papildinys ir kiekvienoje teiseje glūdi ją atitinkanti pareiga. Kad laisvos institucijos veiksmingai reikštųsi, kiekvienas pilietis turi turėti moralinės atsakomybės jausmą prieš savo artimą ir turi veikliai dalyvauti bendruomenės reikalų tvarkyme“²⁷.

Tuo šią recenziją tikrai galima baigti. Kad *Lietuviškąjį liberalizmą* perleisti buvo tiesiog būtina, aišku kad ir iš tokio fakto: po 1990 m. Lietuvoje išleistos bent dvi stambios liberalizmo studijos – Algirdo Degučio *Individualizmas ir visuomeninė tvarka* (1998 m.) ir Alvydo Jokubaičio *Liberalizmo tapatumo problemos* (2003 m.). Nė vienoje iš jų nepaminėta nei *Lietuviškojo liberalizmo* pirmoji laida, nei bet kuris iš daugelio jos autorių, išskyrus (bet tik A. Jokubaičio knygoje ir nebūtinai liberalizmo kontekste) Vytautą Kavolį ir Juozą Girnių. Deja, kai kuriems rimtiems Lietuvos mokslininkams lietuviškasis liberalizmas tebėra *terra incognita*.

Nuorodos

- ¹ New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1971.
- ² New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1957.
- ³ New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1964.
- ⁴ in: Jonas Sireika. *Jackus Sonda - Gyvenimas Lietuvai*. Šiauliai: Saulės delta, 1993.
- ⁵ Los Angeles, 1952.
- ⁶ Chicago: Popiežiaus Leono XIII fondas, 1983.
- ⁷ Turiu omenyje visų pirma Juozo Brazaičio, Adolfo Damušio, Juozo Girniaus, Stasio Ylos, Antano Maceinos, Vytauto Vardžio raštus ideologiniais, politiniais-visualiniais klausimais.
- ⁸ *Lietuviškasis liberalizmas*. Redagavo Vytautas Kavolis. Antroji laida. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 15.
- ⁹ Ten pat, p. 15.
- ¹⁰ Ten pat, p. 285.
- ¹¹ Ten pat, p. 17.
- ¹² Ten pat, p. 19.
- ¹³ Ten pat, p. 20.
- ¹⁴ Ten pat, p. 20-21.
- ¹⁵ Ten pat, p. 213.
- ¹⁶ Ten pat, p. 213-214.
- ¹⁷ Ten pat, p. 201-210.
- ¹⁸ Ten pat, p. 285.
- ¹⁹ Ten pat, p. 53.
- ²⁰ Mykolas Krupavičius. *Visualiniai klausimai*. Straipsnių rinkinys iš jo palikimo. Chicago: Popiežiaus Leono XIII fondas, 1983, p. 212.
- ²¹ *Lietuviškasis liberalizmas*, p. 112.
- ²² *Visualiniai klausimai*, p. 216.
- ²³ *Lietuviškasis liberalizmas*, p. 80.
- ²⁴ Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- ²⁵ *Lietuviškasis liberalizmas*, p. 30-56.
- ²⁶ Ten pat, išnaša nr. 10, p. 142-143.
- ²⁷ Ten pat, p. 299.